

BEN VE BİZ BAĞLAMINDA
ETİK AKIL VE ETİK AKLIN KULLANILMASI

The Use of Mind,
Ethical Mind and Critical mind on the Basis of "I" and "Us"

Rıdvan KÜÇÜKALİ*

ÖZ

Bilginin elde edilmesinde ve kullanılmasında etkin olan en önemli olan değer akıldır. Eğer insanlar kendilerinde var olan bu değeri en iyi şekilde kullanamazlarsa içerisinde yaşamış oldukları bu dünyada değişim ve gelişimi sağlayamazlar. İnsanlarda var olan aklın kullanılma biçimi bir problemdir. Var olan bu problem toplumlar bazında ele aldığımızda ise akli istenilen şekilde kullanan toplumlar, aklın onlarda yaratmış olduğu değişim ve gelişim sayesinde diğer toplumlar üzerinde tahakküm kurarlar. Bu bağlamda akıl insana hem ben ve hemde biz bağlamında katkı sağlamaktadır.

İnsanoğlu karşılaştığı her Problem karşısında kendisinde var olan bu akli eleştirel anlamda kullanmak zorundadır. Ancak akli eleştirel anlamda kullanamazsa bir şekilde kendisini başkalarının emrine kiralık vermiş olur. Hatta toplumsal anlamdada, hızla gelişen ve bilgiyi elde eden toplumların kontrolüne, kendilerini teslim etmiş olurlar. Sonuç olarak insan her durumda aklını eleştirel anlamda kullanmak zorundadır. Bunu yapmıyorsa başkalarının buldukları, söyledikleri ve yaptıkları ile yetinmek zorunda kalır.

Anahtar Kelimeler: Akıl, Etik Akıl, Eleştirel Akıl, Ben, Biz.

ABSTRACT

The most effective and significant value to acquire and use knowledge is the mind. If people are not able to use this value, they cannot provide change and development in the world they live in. The ways of using the mind remain a problem. If we analyse this problem taking into account the views of the scientists, it can be argued that the societies which use mind in a proper way can dominate other societies by providing change and development. In this context, mind contributes the "I" and "us" to human.

Human being should always use this critical mind in any way when s/he is confronted with a problem. But if human being does not use mind the mind critically, s/he, to some extent, will surrender to other people and become their slaves.

Moreover, on the social arena, the societies will be dominated by other societies which have knowledge and have therefore developed rapidly. Thus, human should use his/her mind critically in every situation. If a human is not able to do this, s/he must live according to the arguments, findings, and products of other people.

Key Words: Mind, Ethical mind, Critical mind, "I", "us".

* Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı, ridvankucukali@atauni.edu.tr.

Giriş

Çağdaş toplumlarda insanları daha çok ilgilendiren, bilginin elde edilmesinden ziyade bilginin nasıl kullanılması problemidir. Hızla değişen dünyada teknolojik değişimler bilginin elde edilmesini kolaylaştırmıştır. Ancak buradan çıkarılacak anlam, aklın önemini kaybetmiştir ifadesi değildir. Bilginin kullanılmasında en önemli değer akıldır. Aklın belli bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu bağlamda Gardner akıl şu şekilde sınıflanmıştır. Disiplin aklı, sentezleyen akıl, yaratan akıl, saygı duyan akıl, etnik akıl gibi. Çağdaş bir toplum veya global olan dünya bu aklın hangisini etik perspektifinde kullanıyor. Mesela yaratan akıl, yeni şeyler bulan yeni şeyler ortaya koyan var olan kutudan [beyin] gelenekselin, bilinenin dışına çıkmak. Ve bu, sorgulayan bir aklın aksiyomatik sistemle faaliyete geçmesiyle olur. Yaşanılan çağa yaşayan neslin uyması diye nitelendirdiğimiz çağdaş olma bazen de yaratan aklın yapay akıldan ayrılması sonucu ortaya ürün koyması ses getirebilir çünkü ses getiren etik akıl yapay akılların arasından sıyrılmış ve sivri durmuştur. Örneğin yirmi dört yaşındayken afaroz edilen ve Amsterdam Sinagogu'nun teolojik ortodoks anlayışını reddeden Spinoza bugünün düşünürüdür. Spinoza aklın özgürlüğünü savunmuştur. Aklın özgür olması düşüncelerin özgür bırakılmasıdır, metaların hapsinden kurtulmasıdır ve aklın özgürlüğü insanmerkezcilikten kurtuluştur. Bilgiyi kullanma yollarını kapatmamalı aktif olan aklı bunun için zorlamamalı. Öğrencisi Eflatun'a göre, Socrates'in arkadaşı Xenophon, Delfi'deki dağın tepesinde bulunan "Akil adamlara" Socrates'ten daha akil kimin olduğunu sorduğu zaman "Hiç kimse. En akil insan Socrates'dir" yanıtını almıştır. Socrates ise buna karşılık, aslında kendisinin hiç bir şey bilmediğini söylemekle kalmaz, Kendisinin çok şey bildiğini ve akil olduğunu zanneden Atinalıların zaten hiçbir şey bilmediklerini söyleyerek bir taraftan erdemli bir tevazu gösterir. Ama bir tarafatan da, tüm Atina halkına hakaret eder (Kalaycıoğlu, 2014). İşte günümüzün, çağımızın problemi aklın özgürlüğünü hapsendenler Atinalılar gibi kendilerini akil insan zannedip yaratan akılları, disiplinli akılları durgunlaştırmaya, sadece kendi akıl yürütmeleri sonucunda ortaya çıkardıklarını piyasaya "doğru", "hakikat" diye bilginin önüne ve sonuna yapıştırır.

Akıl, akıl yürütme özelliği, ilişki, fark gibi veya algılama, anlama anlamına gelir. Zihnin bilen ve anlayan kısmına karşılık gelir. Düşünce gücü veya yüksek zeka derecesi anlamına gelir. Genel olarak deneyimden öğrenme veya anlama,

bilgi edinim, tutma, yeni durumlara hızlı ve başarılı şekilde yanıt verme yeteneği anlamına gelir. Becerikli akıl yürütme akıllı karar vermenin kalbi olduğundan ve sağlam kararlar verebildiğinden akıllılık gelişimi eleştirel düşünce ile ilişkilidir. Akıllı karar verme bazen yasalara dönüşebilir, anında ya da asırlar sonra hukuk sisteminde görülebilir, çünkü özgür ve etik başlığının altında kalan akıl ya da yol alması olan akıl yürütme, erdemli ve etik kurallarına uygun tamamen sekülerleşmeden yazabilir, söyleyebilir. Örneğin 1699 Caroline Anayasası ki hazırlayıcısı, Avrupa'nın özgürlük havarisi John Lock 98. maddesinde şöyle yazar." Merhamet bizim tüm insanların ruhları için iyilik istememizi şart koşan ve dinimiz kimsenin mülk ve haklarına dokunmayacağına göre özgür kölelerin istediği kiliseye mensup olmalarında yasal olacaktır. Ancak hiçbir köle bu sayede efendisinin kendisi üzerinde sahip olduğu mutlak iktidar ve otoriteden muaf tutulmayacaktır." Etik etkisinde kalan akıl merhameti ya da erdemi kendisinde barındırır. Burada ise merhamet akılcılıkla birbirini tamamlayıp ortaçağdaki nasyonalizmi yumuşatmış ve bugünde uluslararası huküğün temel normlarından birine dönüşmüştür. Eleştiren ve eleştirilen akıl, her ikisinde etik kurallarını iyi bilmekten zorundadır. Eleştirel düşünme kişinin kendi kendini yönlendirdiği, disipline ettiği, izlemeye aldığı ve doğruladığı bir düşünme yöntemidir. Eleştirel düşünme, etkili bir iletişim, problem çözme becerileri ve doğamız gereği sahip olduğumuz benmerkezciliğin ve biz odaklığın üzerine gitmede bir kararlılık gerektirir. Eleştirel düşünce; kavram ve ilkelerden, kavramın uygulanmasından iyi muhakeme yeteneğini geliştirir. "Enformel mantık" olarak da bilinen eleştirel düşünce birçok filizofa göre yaratıcılığı destekleyen veya tamamlayan önemli bir unsurdur. Olayları yargılayan kişi eleştirel düşünce sayesinde sistemlerin oluşmasını sağlayan etkilerin farkına vararak, gerçeği tavır olarak takınır ve zihne farkındalık kazandırmış olur. Bu bağlamda insanların en önemli handikaplarından birisi tarafsız bir akıl yürütme yeteneğini kullanamamasıdır. Buna en güzel örnek islam filozoflarından Gazali'nin dediği gibi bir sözü kendilerinin iyi bildiği bir kimse tarafından söylenildiğini söylesen, o söz batıl da olsa hemen kabul ederler. Değersiz ve kötü diye bildikleri bir kimseden doğru bir söz söylesen red ederler. Hakkı daima kişi ile ölçerler. Kişiyi hak ile ölçmezler. Bu durum bir cehalet bu cehaletle tarafsız olmak, eleştirel olmak ne mümkün. Tarafsızlığın en göze çarpan engellerinden biri de, bireyin kendine hizmet eder ya da kendini kandırır bir tutumda akıl yürütmeye olan eğilimidir. Bu eğilim, bireylerin etik kavram ve prensiplerin doğası ile ilgili karmaşa yaşadıkları ölçüde artış gösterir. Bu artış

Thomas E. Lickona'nın söylediği ahlaki olgunluğun üç boyutunda bozulmalara sebep olur yani ahlaki bilgi, ahlaki duygu, ahlaki düşünce', burada ahlaki bilgi kavramı etik akılın bir ürünü olup bize akıl yürütme özelliğini kazandırır fakat etik akıl yürütmeyi anlamak için aşağıdaki temeller gereklidir.

- Etik prensipler öznel tercih meselesi değildir.
- Her mantıklı insan açık bir şekilde tanımlanmış olan etik kavram ve prensiplere saygı göstermek zorundadır.
- Etik meselelerle ilgili iyi bir şekilde akıl yürütebilmek için etik kavram ve prensipleri bu meselelere nasıl uygulayacağımızı bilmemiz gerekmektedir.
- Etik kavram ve prensipler, topluma ve gruplara ait norm ve tabulardan, dinsel öğretilerden, politik ideolojilerden ve hukuktan ayrılmalıdır.

Düzgün bir akıl yürütmeye ait en göze çarpan engel, insanın benmerkezliği ve sosyal merkezliğidir. Etik akıl savunucusu şunu farkında olmalıdır kendi eylemlerinin hakemi artık kendisidir. Örnek; Rousseau, insanların hem bilinçli, hem bireysel, hem de grubun ahlaki bağlarını sınırlarını paylaşabilecek bir kuram formüle etmiştir. Bu kurama göre hareket eden insan böylece diğer insanların düşüncelerine saygı göstermeyi öğrenmiş olacaktır.

Genel anlamı ile etik ahlak ile ahlaklılık, ortak bir düşünüm olarak ele alınır. Dönem dönem ve değişik bakış açıları içerisinde farklı etik tanımları yapılmıştır. Biz bu çalışmada daha ziyade biriciklik ve çoğulculuk bağlamında etik aklın kullanımı değerlendirmeye çalıştık. Söz gelimi birici filozoflardan olan Platon kendinden iyi olan her şeyin iyiliğinin ahenkten meydana geldiğini ve bu türden her şeyin iyiliğini ahenkle oluşuna borçlu olduğunu savunmuştur. Oysa hazzı filozoflar hazzı iyiliğin yegâne bileşeni olarak değerlendirmiş, kendinden iyi olan biricik şeye tekabül eden hazzı belirli bir bilinç hali diye tanımlarken, iyi olan başka bir şeyi, iyiliklerin haz kaynağı olmalarına borçlu olan araçsal iyiler olarak görmüşlerdir.

Son zamanlarda, Batı toplumlarındaki gençlerin ahlaki değerleri konusunda yapılan araştırmalara göre, geçmişe oranla daha fazla sayıdaki gencin kendi bireysel çıkarlarını toplumun çıkarlarının önünde tuttuğu, daha fazla oranda suça ve ahlak dışı davranışlara yöneldikleri tesbit edilmiştir. Geçmişte gençler hedef olarak, daha iyi eğitim, daha iyi meslek ve ahlaki ilkeleri seçerken, günü-

müz gençliği daha fazla para kazanmak, kendilerini ön plana çıkartacak özellikleri seçtikleri görülmüştür (Carr,1987: s134-139). Buradan hareketle etiğin nihai temeli açıktır. İnsan davranışı başkalarının iyiliğine yönelik sonuçlara sahiptir. Başkalarının hayat kalitesini yükseltip düşürebilmişcesine onlara karşı hareket etme yeteneğine sahibiz. Diğer insanlara yardım edebilir ya da zarar verebiliriz. Dahası, en azından pek çok durumda, başkalarına yardım ettiğimizi ya da zarar verdiğimizizi anlama yeterliliğine sahibiz çünkü kendimizi başkasının yerine koymaya ve kendilerine karşı hareket ettiğimiz bir durumda başkalarının bizim karşımızda olmasının bize ne hissettireceğini fark etmeye yönelik ham bir kapasitemiz vardır. Küçük çocuklar bile, başkasına yardım etme ya da ona zarar vermenin ne olduğuna yönelik bazı fikirleri vardır. Çocuklar bu etik farkındalık temelinde çıkarım ve yargıda bulunur, yaşamdaki iyi ve kötüye yönelik etik anlamlılığa ait bir bakış geliştirirler. Ancak çocuklar, başkalarına verilen zarardan çok kendilerine verilen zarara yönelik daha açık bir farkındalığa sahip olma eğilimindedirler.

Ancak toplumdan, ırktan ve dinden bağımsız pek çok insan genel etik prensiplere (etik olarak yalan söylemenin, aldatmanın, istismarın, kötü davranışın, zarar vermenin ya da hırsızlığın yanlış olması, özgürlüklerini de kapsayacak şekilde başkalarının haklarına saygı gösterme, ihtiyacı olanlara yardım etme, yalnızca kendi ilgi ve benmerkezci zevklerimize değil, genel iyiyi arama ve bu dünyayı daha adil insanı kılma çabası) sözde bağlılık gösterebilir de çok azı sürekli olarak bu prensiplere uygun davranmaktadır. Dünyada yaşanan bu tür toplumsal ve ahlaki sorunların farkına varan Alman sosyal bilimci Hans Freyer, toplumların, modern dönemleri yaratan kömür, petrol, uranyum gibi enerji birikimlerine ihtiyaçları olduğu kadar, ruhsal, manevi ve ahlaki enerji birikimlerine de ihtiyaçları olduğunu belirtmektedir (Freyer, 1954: 50). Bir diğer sosyal bilimci Amerikalı Francis Fukuyama da benzer ifadelerle; teknoloji ve ahlak alanlarındaki gelişmelerin birbirine paralel olarak yürümesi gerektiğine; aksi halde, ahlaki ilerleme olmadan teknolojinin kazanımlarının kötü amaçlar için kullanılabileceğine ve insanlığın durumunun eskisinden daha kötüye gidebileceğine dikkat çekmektedir (Fukuyama, 1992: 391).

Bu bağlamda tüm ülkelerce onaylanmış olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi evrensel etik prensipleri dile getirmektedir. Bir gurup düşünce, mantıklı insanlar için etik olma ile etik alanlarını geniş ve küresel yoldan açıklamaktadır.

Ancak pek çok ülke etik prensiplere göre hareket etmede başarısız olmuşlardır. Çünkü soyut düzeyde anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Çoğu insan yalnızca bir kişi istedi diye ya da olması gerektiği gibi davranmaya yönelik ham bir güce sahip olduğu için yalanın, aldatmanın, istismarın, kötü davranışların başkalarına zarar vermenin etik olarak mazur görülmez olmasını tartışmaktadır. Ancak hareket düzeyinde, genel prensiplere yönelik yalnızca sözel anlaşma insan haklarını onurlandıran bir dünya yaratmaz. İnsanların açgözlü arzularına bahane bulmasının ve daha zayıf ve kendini korumaktan aciz olanlardan faydalanırken kendini haklı hissetmesinin pek çok yolu vardır. İnsan yaşamında çok fazla güç-sosyal guruplar, dinler, politik ideolojiler-etik prensipleri yok sayan ya da bozan doğru ve yanlış normları oluşturur. Dahası insanlar, soyut etik prensipleri etik anlamda adil bir dünyanın gerçekliğine tercüme etmek için yalnızca sözel anlaşma yönünde kendini kandırmaya yönelik ciddi düzeyde bir beceriye sahiptir. Resmi daha karmaşık hale getiren, etik olanın, gözle görülür şekilde kendini kandırmayanlar için bile, her zaman apacık ortada olmasıdır. Karmaşık durumlarda, iyi görünen bireyler, sıklıkla her hangi bir somut durumda herhangi bir etik prensibin uygulanmasını doğru bulmaz. Aynı hareket kimilerinde etik övgü, kimilerinden kımına alır.

İnsanlar, etik açıdan doğru olanı yapmaya güdülenmiş olsalar bile ancak etik açıdan adil olduğunu biliyorsa bir hareketi gerçekleştirir ve bunu, etik doğruyu sistematik olarak kendi kazanılmış ilgi, kişisel arzu, politik ideoloji ya da sosyal gelenekleri ile karıştırıyorsa ya da etik alanda beceri ve disiplinle akıl yürütme becerisinden yoksunsa bilemezler. Buna benzer güçlüklerden dolayı etik akıl yürütme becerisi, öz eleştiri, etik öz inceleme gerektirir. Bunun içinde, düşünme tarzımızı; benmerkezcilik, sosyomerkezcilik ve kendini kandırma anlamında kontrol etmeyi öğrenmeliyiz. İnsanlar, içselleştirmiş ve özümsemiş oldukları sosyal ve ahlaki değerlerden en olumsuz koşullarda bile kolay kolay vazgeçemezler(Quarantelli, 1960: 70-72). Değerler genel nitelikli ahlaki inançlardır ve aynı zamanda evrensel nitelik de taşırlar. Örneğin, hemen hemen her toplumda adam öldürmenin, hırsızlık, dolandırıcılık ve sahtecilik yapmanın yanlış ve kötü; yiğitliğin, dürüstlüğün ve çalışkanlığın doğru ve iyi olduğuna inanılır. Bu değerler, her kültürde ve her toplumda geçerli olan ortak, evrensel değerlerdir (Ergil, 1994: 18).Tüm bunları ayırt edebilmek için sağduyuya ve etkin bir akıl kullanmaya sahip olmak gerekir.

Dolayısı ile düzgün bir etik akıl yürütme, genellikle etik hoşgörüsüzlük, kendini kandırma ve eleştirel olmayan uyma davranışı gibi etik düşüncenin tuzaklarını fark edip onların ötesine geçebilen bir düşünürü ihtiyaç duyar. Düzgün bir akıl yürütme, akıl yürütürken sosyal telkinlere tepki verip vermediğimizin farkına varmayı, kendi bakışımızdan farklı bakış açılarına empatik yaklaşmayı, alternatif açılardan olgular toplamayı, varsayımlarımızı sorgulamayı ve soruna farklı yollardan yaklaşmayı gerektirir. Çok az yetişkin, pek çok gündelik etik sorunun doğasında var olan güçlükleri farkedebilmeye yönelik yetenek ya da iç görüye sahiptir. Çok az insan kendi etik çelişkilerini tanımlayabilir ya da kazanılmış ilgi ve benmerkezci arzularını gerçekten etik olandan ayırabilir. Çok az kişi sahte etik duygu hakkında düşünmüş ya da mantıklı etik görüşleri etik akıl yürütmenin güçlükleri tehlikeleri ışığında değerlendirmiştir. Etik yargılar genellikle gerçek ve sahte etiğin, inanana belirgin bir şekilde doğru gibi görünen bir inanç ağında bir yandan etik iç görü, diğer yandan ön yargıların bilinç dışı bir karışımıdır.

Bazı insanlar kendi etik körlüğünü, etik çarpıklığını ve dar görüşlülüğünü yanlışlıkla diğer insanlara geçirir. Etiğin okullarda ve evde öğretilmesini isteyen birçok kişi yalnızca kendi inanç ve bakış açılarını çocuklara ve öğrencilere aktarılmasını ister. Ancak kusurlu bakış açıları ve inançlar çocuklar tarafından ayrı edilemezse bu inanç ve bakış açıları onlar tarafından olduğu gibi kabul görebilir. Bu durumu dile getirdiğinizde de size kızarlar. Çünkü kendi bakış açılarının tüm etik gerçeklerin örneği olarak kabul ederler. Bu insanların en çok korktukları ise başka birisinin etik bakış açısının asıl doğru olarak öğretilmesidir. Ancak bireyler arasındaki ahlaki gelişim farklılıklarını, eğitim yoluyla azaltmak mümkündür. Bireyler ahlaki açıdan bir üst düzeye geçme konusunda güdülenebilirler. Toplumda geçerli olan ahlaki kural ve ilkeleri bakımından eğitim almaları, bireylerin daha üst düzeyde ahlaki değerleri tanımlayabilmelerine imkân sağlayacaktır (Çileli, 1985: 279).

Bütün insanlar düşünür. Doğamız gereği böyle yaparız. Ancak kendi haline bırakıldığında düşünce sürecimiz çoğu zaman önyargılı, çarpıtılmış, taraflı, bilgilendirilmemiş ve indirgemeci bir yapı gösterir. Yaşam kalitemiz, ürettiklerimiz ya da yapıp ettiklerimiz tamamen düşünce kalitemize bağlıdır. Böyle olmakla birlikte, düşüncede mükemmelliğe, ancak ona sistemli bir yatırım yaparak erişilebilir. (Paul ve Elder, 2014) İnsanlar inandıklarıyla etik doğruları birbirine karıştırma

eğilimine sahiptir. İnandığımız için doğru ifadesi, sürekli vurguladığımız üzere, çoğumuzda bulunan bir bilinçaltı zihniyettir. İnançlarımız gerçek gibidir. Zihnimize doğru gibi görünür. Normal insan zihninde, kötü şeyler yapanlar, kendini kandıranlar, kendi çıkarına davrananlar, dar görüşlüler hep başkalarıdır. Bu nedenle yeni nesili yetiştirenler, yetiştirdikleri öğrencilerine gerçek etik prensipleri vermek yerine genellikle yetiştirdikleri kişiler sistematik bir şekilde kendilerinin taşıdıkları inanç bakış açılarını tekrar ettikçe onları ödüllendirerek farkında olmadan beyinlerini yıkamış olurlar. Bu anlamda onları eğitmek yerine doktrinlerini onlara aşılmaş olurlar. Bu doktrinlerden dolayı eleştiriye kapalı bir zihin, üretmeyen akıl, sistemsiz bir düşünce akımı ve daha birçok saptırılmış bilgi ortaya çıkar böyle bir zihin alanında etik ve akıl birbirinden uzaklaşır mübhem bir hal ortaya çıkar Bu anlamda yapılması gereken doğru şey telkin ve eğitimi birbirinden ayırmaktır. Eğitim ile ahlak arasında bireycilik bakımından karşılıklı, yakın, ayrılmaz, derin ve anlamlı bir ilişki söz konusudur. Toplumda yerleşik olan ahlaki değerler, düşünce, tutum ve davranış şekilleri toplumun yetişmekte olan genç üyelerine ancak eğitim vasıtasıyla aktarılabilir (Tezcan, 1996: 66). Eğitim, toplumsal düzenin, barış ve huzur ortamının sağlanmasına yardımcı olan ve bu sayede toplumun devamlılığını sürdürmesine katkıda bulunan önemli bir araçtır. Bilginin üretiminde etkin rol oynayan eğitimidir. Bilgi üretimi süreci açısından baktığımızda', eleştirel düşünme bilgi üretimini tetikleyen bir güçtür, bilginin enerjisidir (Battal, 2014).

Bu bağlamda insanlar etik akıl yürütmede beceri kazanmak istiyorsalar öncelikli olarak temel etik prensipleri anlamaları gerekir. Bu bağlamda bazı kavramları kabul etmeli ve kendinde taşımalıdır. Bu kavramların bazılarını sayacak olursak ', dürüst olmak, içten olmak, cesur, azimli ve sabırlı olmak, beraberinde tevazu ve kendi düşünce sürecinin bilincine sahip olmak v.b. gibi..Bunlarla birlikte insanlar belirli bir etik durumla ilgili etik prensipleri tanımlamak için etik mesele yoluyla düşünebilmelidir. Aynı zamanda, bu prensipleri ilişkin olay ya da duruma uygulayabilmek için gerekli olan entelektüel becerileri toplamaları gerekir. Etik prensipler, etik soruları çözümleyebilmek için tek başına yeterli olmazlar. Bunun için etik akıl yürütmede şu özelliklere sahip olmaya dikkat etmek gerekir.

- Etik sorunların doğasında var olan en temel etik kavram ve prensiplere hakim olmak.

- Etiğin genellikle karıştırıldığı düşünme alanlarıyla etiği birbirinden ayırmayı öğrenmek.
- İnsanın doğasında yer alan benmerkezcilik ve sosyalmerkezciliğin bireyin etik yargılarını etkileyip etkilemediğini belirlemeyi öğrenmek.

Bu üç temelden her hangi biri etik akıl yürütmesinde yer almıyorsa akıl yürütme bozulabilir. Bu bağlamda eğitimciler toplumun geleneklerini içselleştirdiklerinden sıklıkla hatalı bir biçimde gelenekle etiği birbirine karıştırmayı teşvik eder. Sözüm ona tam anlamıyla eğitim, öğrencilerin, kültürel adetlerle etik kurallar ve sosyal buyruklarla etik gerçekleri birbirinden ayırt etmelerini sağlayan entelektüel beceriler beslemelidir. Sosyal inanç ve tabuların etik prensiplerle karıştırıldığı her durumda, etik prensipler galip gelmelidir. Ama bunun malesef bir çok kötü örneğini görmek mümkün. Hak etmediği halde hak arayışı içerisinde olanlara destek çıkmak haksızlığı teşvik etmek anlamına gelir. Bunu her seferinde uygularsanız hak edeni değil sizin gibi görüneni etrafınızda görürsünüz. Buda hakka hizmet değil, bukalemun görünümlü veya menfaatleri doğrultusunda yanınızda olan insanları yetiştirmiş olursunuz ki, bu insanlar yarın sizin gibi görünmediklerinde şaşkınlıkla yaklaşmamak gerekir. Bunun için etik akıl en iyi şekilde kullanan insanlar ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da güçlü ideolojileri gerektirir. Ancak ideolojik analizler yüksek düzeyde anlamlı etik çıkarımlara sahiptir. Eyleme geçirildiğinde genellikle insanların iyilik durumlarına büyük etkileri vardır. Dahası politikacılarca resmi olarak benimsenen ideolojiler izledikleri kişisel sonuçlardan tamamı ile ayrılırlar. Esas itibarıyla, tüm politik ideolojiler tüm insanlık adına konuşurlar. Birilerine imtiyaz sağlamazlar. Ama genelde ideolojiler, çoğu seçim kampanyalarını finanse eden güç guruplarına destek sağlarlar. Bu ideolojiler nasıl görünürse görünsünler, kendi içlerinde bir birlerine destek olan menfaat gurupları dönüşürler. Menfaatler doğrultusunda zaman zaman çatışmalar bile yaşayabilirler. Bu insanlar nadiren etik gerekçelerle hareket ederler. Güç ve kontrol için birbirine karşı mücadele ederken politik hareket ve ilgiler sıklıkla etik idealleri, pratik avantajlara kurban ederler. Genellikle etik olmayan hareketleri kaçınılmaz gereklilik olarak görürler ve sonraki kazanılmış hak gündemleri için sistematik olarak propagandayı kullanırlar.

Akıl yürütme becerisinin bir kural olduğu insan gelişiminde, belli bir noktaya ulaşabilmek için, her birimiz inanç sistemlerinin, uygulamaların, kuralların ya da hukukun etik olup olmadığını belirleyebilme becerisini geliştirmeliyiz. Mo-

derinliğin ürünü olan mevcut durumda aynı toplum içinde kendilerine ait dilleri konuşan ve adeta birbirleri ile hiç ilişkisi yokmuş gibi görünen düzinelerce mikro toplumların varlığı söz konusudur. İşimize geldiğinde bir ahlaki alandan diğerine sıçramalar günümüzün temel sorunudur. Günlük yaşamımızda çelişkili bir biçimde sabah nihilist, öğlen egoist ve gece evrenselci bir rasyonalist olabiliyoruz. Günümüz insanı belki de bu üç söylemi beraber veya ayrı ayrı yaşamaktadır. Çünkü bugün hiç görülmemiş ölçüde zihinsel sapmalar yaşanmaktadır. Toplumların popüler kültürlerini oluşturan etiksel, geleneksel ve dinsel yasaların yerini popülizm almıştır. Artık temel ahlak sorunu içinde bulunduğumuz bir etkinlik alanında kendi başına ayakta durarak “kurallara uygun” olarak oynamayı başarmaktır (Bayram, 2005,43-54). Aslında tüm bunların sebebi kendi sistemini oluşturmayan, kendini gerçekleştiremeyen bir aklın zihnindeki sapmalardır. Oysa günümüz insanları bunlardan arınsa ya da kendi akıl gücüne başvurup hakikatleri bir de kendi aklıyla görebilmeyi denese, gerçeklere belkide daha çabuk ulaşacaktır

Sonuç

Etik akıl yürütme becerisi, sosyal gelenekleri, teolojik sistemleri ya da etik olmayan kanunları koymak için boyun eyicilik değil, vicdan geliştirmek anlamına gelmeli. Her hangi bir düşünce alanında sürekli ve düzgün akıl yürütme, o alandaki durum ve meselelerle ilgili akıl yürütme denemelerini gerektirir. Hayatımızda sorunlarla karşılaştığımızda, etik olanı, etik olmayandan yani sözde etik olandan ayırmalı ve gerçekten etik olan sorunlara uygun etik prensipleri uygulamalıyız. Bunu ne kadar sık yaparsak o kadar iyi bir etik akıl yürütmüş oluruz.

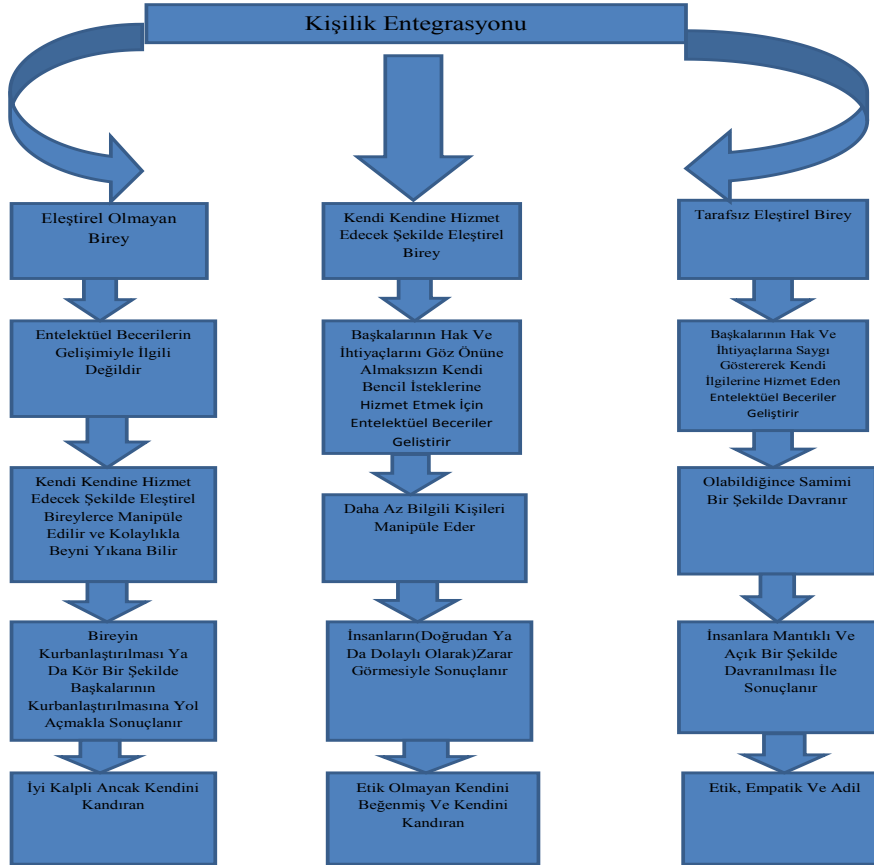
İnsanların doğası gereği, dar görüşlü ve benmerkezci bir bakış açısı geliştirmiş olabilirler. Kendi acımızı derinden hissederken, başkalarının acısını hissetmez veya bizimki kadar derinden hissetmeye biliriz. Hatta bazen başkalarına etikten bahsederken çok sert ifadeler kullanır, kendimiz aynı şeyleri yaptığımızda savunma mekanizmalarını aracılığıyla bir sürü bahaneler uydurabiliriz. Bunun için karşıt etik bakış açılarında ele alma becerisi kazanmalıyız.

Bireyin dar ve kendi kendine hizmet eden bir bakış açısından dünyayı yargılama eğilimi güçlüdür. İnsanlar genelde kendini kandırma ve mantığa bürümeye ustadır. Kısacası haksız olduğunu bildiği halde kendini haklı hissederek. Bazen insan karşısındakilerle empati kurmalı ki kendinin düşüncelerinin ne kadar doğru

olduğunu anlayabilsin. Kendi için hak olanların başkaları içinde hak olduğunu bilmeli. Ancak bu şekilde etik bir akla sahip olunmuş olunur.

Bazen insanlar kendilerini, kökeninde düşünce bozuklukları olan teorilerde kandırabilir. Çağın insanı bunun için eleştirel bir yapıya sahip olmalıdır. Her hangi bir düşünceye sahip olmak yanlış değildir. Yanlış olan sahip olduğu düşüncenin bozuk patolojik bir özelliğe sahip olduğunu görmemesidir. Bunun içinde eleştirel bir akıl yürütme özelliği taşınmalıdır. Bu anlamda üç türlü kişilik düzeyi belirlenebilir. Bu üç düzey kişiliğin gelişim diyagramını şu şekilde tablolaştırabiliriz.

Tablo: 1 Kişilik düzeyi belirleme diyagramı

Etik akıl yürütme becerisi kazanmak için bunun güçlü bencil arzulara rağmen doğru olan neyse onu yapmak anlamına geldiğini anlamalıyız. Etik bir hayat yaşamak, doğal benmerkezci eğilimlerimiz üzerinde kontrol sağlamaktır. Etik bir yaşamın önemini benimsemek yetmez. Kaybedecek bir şeyimiz olmadığında doğruyu yapabiliyor olmak da yetmez. Etik zorunluluklarımızı, bencil arzularımız pahasına karşılamayı istiyor olmamız gerekir. Bu nedenle, gerçekçi olmayan dürtülerimize karşı iç görülere sahip olmak, etik bir hayat yaşamının temeli olmalıdır.

Bu bağlamda etik akıl yürütmeyi geliştirmek için etiğin temel kökenlerini içselleştirmemiz gerekmektedir. Bu, etik kavram ve prensipleri doğru şekilde belirlemeyi ve ifade etmeyi öğrenmek anlamına gelir. Aynı zamanda bu ilgili etik durumlara uygulamayı ve geleneksel olarak etikle karıştırılan diğer düşünme tarzlarını etikten ayırmayı öğrenmek anlamına gelir. Kişinin entelektüel alçak gönüllülükle doğuştan getirdiği benmerkezçiliği üzerinden kontrol sağlaması anlamına gelir. Böylesine organize, iyi bütünleştirilmiş, eleştiriye dayalı etik yaklaşımlar olmaksızın etiğin kendisi değil bazı sahte halleriyle sonuçlanması olasıdır. Etiğin kullanımı ve kötü kullanımı neredeyse aynıdır. Bundan dolayı insanlar etik aklını en iyi şekilde kullanmayı öğrenmesi gerekmektedir. Bunun içinde insanların kendi akıllarının etkililiğini bırakarak, başkalarının düşünceleri ile hareket etmekten vaz geçmeli veya eleştirel aklını kullanıp başkalarına ait düşünceleri sorguladıktan sonra gerçekliliğini onayladığı düşüncelerine yer vermelidir. Dünya tarihinde yer eden ve söz sahibi olan Konfüçyüs'ün dediği gibi "Büyük ve üstün insan, yemekte karnının doyacağını düşünmez. Evinde rahatını aramaz. Yaptığı işlerde ağırbaşlı, konuşmalarında dikkatli kimsedir. O ilkesi olan kimseleri araştırır. Bu kimse için öğrenmeyi seven bir kimse denilebilir." Öğrenmeyi sevmek, bilmek ve tanımak yürekliliğini ister (Kant, 1784: 47) ama kendi akıl rehberliğinde ister. Bu akıl Kant'a göre iyi ve kötüyü ayırt edebilmeyi sağladığından, ahlaki yükümlülüklerin de temelidir. İşte bu yüzden akıl etik bir boyut kazanır ve kişiyi özgür bırakır. Ne zaman ki Kişi bu etik aklı kullanmayı öğrenmeye çalışır ve başkalarına boyun eğmezse o zaman kişi özgürdür. Özel özgürlüğü tanımlayan Hegel'e göre, eğer bir başkasına bağımlı isem, ben değilimdir. Etik akıl ben veya biz bağlamında özgür bir birey ve özgür düşünen topluluklar meydana getirir.

KAYNAKÇA

- Battal, N. **Eleştirel Düşünce**, <http://basin.inonu.edu.tr/haber.php?id=1022#>. Uz-RNzKh_tic, (Erişim Tarihi: 27. 03. 2014)
- Bayram, A.K. **Modern Etik Ve Siyaset**, 2. Siyasette Ve Yönetimde Etik Sempozyumu 18-19 Kasım 2005, Sakarya.
- Carr, D. (1997). **"Educational Values and Values Education:Some Recent Work"**. British Journal of Sociology of Education, Vol. 18. No:1. pp.133-141.
- Çiğdem, A., (1997) **'Aydınlanma Düşüncesi**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çileli, M. (1981). **14-18 Yaşları Arasındaki Öğrencilerde Ahlaki Yargının Zihinsel Gelişim**
- Psikolojisi Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi"**.Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ergil,D. (1994).**İnsan ve Toplum**.Turhan Kitabevi.Ankara.
- Freyer`,H. (1954) **Endüstri Çağı**.Çeviren.Batuhan,H.İÜEF Yayınları.İstanbul.
- Fukuyama,F.(1998).Güven;**Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması**. Çeviren: Buğdaycı,A., TİB Yayınları.Ankara.
- Gazali,M.(1990).**İhyau Ulumi'd-Din, I-IV**, Çeviren:Müftüoğlu.M. Tuğra Neşriyat.İstanbul.
- Kalaycıoğlu,S.,<http://www.abbulteni.org/makale-ve-yorumlar/214-socrates-ab-nin-etik-sorunlar-ve-portekiz>, (Erişim Tarihi: 27.03.2014)
- Kant,İ.,(1984)Aydınlanma Nedir Sorusuna Yanıt, Çeviren:Nejat Bozkurt,Remzi Kitapevi,İstanbul.
- Konfüçyüs.(2013).**İdeal Bir İnsan ve Topluma Dair konuşmalar**, Çeviren:Hasan İlhan, Sayfa Yayınları.İstanbul.
- Paul, R., Elder, L. **Minik Eleştirel Düşünme KılavuzuKavramlar ve Araçlar**, Çeviren: Merih

Bektaş Fidan, https://www.criticalthinking.org/files/Turkish_CT_Concepts_Tools.pdf, Erişim Tarihi:19.03.2014.

Quarantelli, E. L. (1960). "**Images of Withdrawal Behavior in Disasters: Some Basic Misconceptions.**" *Social Problems*. Vol.:8. pp.68-79.

Tezcan, M. (1996). **Eğitim Sosyolojisi**. Feryal Matbaası. Ankara.